

ФАКТОРНИ ПАЗАРИ В БЪЛГАРСКОТО ПЧЕЛАРСТВО

Любомир Любенов

Анелия Любенова

Ивайло Христов

Русенски университет „Ангел Кънчев“ - Русе

FACTOR MARKETS IN BULGARIAN BEEKEEPING

Lyubomir Lyubenov

Aneliya Lyubenova

Ivaylo Hristakov

"Angel Kanchev" University of Ruse

DOI: <https://doi.org/10.36997/ARA2021.163>

Резюме

Целта на доклада е да се определят размерът и тенденциите в развитието на пазарите на земя и труд в националното пчеларство. Изследването е насочено само към тях, тъй като размерът и тенденциите на развитие на националните финансови пазари в пчеларството са определени в друго изследване на авторите. Актуалността на проблема произтича от важната роля на факторните пазари за постигане на устойчиво развитие на пчеларството и други зависими от него сектори, предвид опрашвателната дейност на пчелите. Изследването установява, че пазарите на земя в пчеларския сектор са над 0,5 млн. лв. годишно, а пазарите на труд са над 77,2 млн. лв. годишно, т.е. формират съвместни факторни пазари в българското пчеларство за над 77,7 млн. лв. годишно. Тенденциите в развитието им са положителни и производни на тези в пчеларския сектор и на други свързани пазари - финансови и други.

Ключови думи: пазари на земя; пазари на труд; национално пчеларство

JEL Класификация: Q12, Q13, Q15

Abstract

The aim is to determine the size and development trends of land and labor markets in the national beekeeping. The study is focused only on them, as the size and trends of national financial markets in beekeeping are defined in another study by the authors. The urgency of the problem stems from the important role of factor markets in achieving sustainable development of beekeeping and other sectors dependent on it, given the pollination activity of bees. The study finds that the land markets in the beekeeping sector are over 0.5 BGN million/year, and the labor markets are over 77.2 BGN million/year; i.e. form joint factor markets in the Bulgarian beekeeping for over 77.7 BGN million/year. Their development trends are positive and derived from those in the beekeeping sector and other related markets - financial and others.

Keywords: land markets; labor markets; national beekeeping

JEL Classification: Q12, Q13, Q15

Въведение

Актуалността на проблема произтича от важната роля на факторните пазари относно постигането на устойчиво развитие на пчеларството и други сектори зависими от него, предвид опрашнителната дейност на пчелите. Българското пчеларство не може да се развива без наличието и съчетаването на факторите земя, труд и капитал. Тяхното количество и качество определя себестойността на продукцията на българското пчеларство, респективно неговата конкурентоспособност и опрашнителна дейност. Националните факторни пазари в пчеларството детерминират производителността, качеството и себестойността на произвежданите продукти и услуги в сектора, поради което се явяват изходна база за неговото развитие.

Търсенето на земя и труд в националното пчеларство се определя от неговите потребности и състояние, от количеството и качеството на неговото производство и внос, от търсенето на пчелни продукти и услуги (опрашване и апитуризм), от печалбата на сектора и др. Тези пазари зависят от развитието на продуктовете пазари на пчелни продукти и услуги, както и от финансовите и други пазари на фактори и средства за производство в пчеларството. Изследването допълва други разработки на авторите (Любенов, 2019; Lyubenov, Lyubanova, Hristakov, 2021), поради което няма да се изследват финансовите пазари в сектора, тъй като вече е направено. Целта е определяне на размерите и тенденциите на развитие на пазарите на земя и труд в националното пчеларство.

Поземлени пазари в българското пчеларство

Официалната статистика отчита 876,6 хил. броя регистрирани пчелни семейства (Аграрен доклад, 2020), но реалния брой е повече поради факта, че почти 20% са нерегистрирани и действително в България има над един милион семейства. Броят на биологичните пчелни семейства достигна 33% от общия брой през 2016 г., след което започва да намалява до 27,6% (Аграрен доклад, 2020). При един милион пчелни семейства, биологичните кошери съставляват около 25% от националния сектор пчеларство, т.е. 250 000 бр., а конвенционалните са 750 000 бр. Конвенционалното и биологичното пчеларство се нуждаят от земя и труд, за да функционират.

В България има 13 771 пчелни стопанства, от които в 2 440 се отглеждат от 1 до 9 бр. пчелни семейства, в 5 678 се отглеждат от 10 до 49 бр. пчелни семейства, в 4 093 се отглеждат от 50 до 149 бр. пчелни семейства и в 1 560 се отглеждат над 150 бр. пчелни семейства (Аграрен доклад, 2020). Това показва, че в структурно отношение

микростопанствата (1-9 кошера) съставляват 17,72%, малките стопанства (10-49 кошера) са 41,23%, средните стопанства (50-149) са 29,72% и големите стопанства са 11,33%. Микро стопанствата са придворни и не се нуждаят от наемане или покупка на допълнителна земя, но останалите имат нужда от такава, вкл. и за био пчеларство.

Въпреки че основната част от пчелините в България, с разлика при подвижното пчеларство са на собствени земеделски земи, този пазар е много по-малък, спрямо този формиран от растениевъдни стопанства. Въпреки това той реално съществува, като е най-развит предимно в урбанизираните територии на селските райони, където са разположени основната част от пчелините. Най-малко са пчелините разположени на земеделска земя, средната цена на която през 2020 г., е около 1100 лв./дка. Когато те са отдалечени от големи градове един декар незастроено дворно място в селата, струва над 3 000 лв./дка, а когато са близко и над 10 000 лв./дка.

Големият дял от пчелините разположени в границите на урбанизираните територии, създават пренасищане и конкуренция между пчелните семейства и спад в добивите, което е и потенциален двигател на този пазар сега и в перспектива. Катализатор на пазара е и биологичното пчеларство, което изисква по-големи площи извън урбанизираните територии. Разполагането на пчелин от 100 кошера изисква поне 1 декар, т.е. за 1 000 000 кошера са необходими 10 000 декара. Тъй като покупката на земя, вкл. и за пчелин е дългосрочна инвестиция, сделките на годишна база са 2-3% от пазара, като за целите на изследването ще приемем 2,5%.

Приемайки условно, че всички 1 000 000 кошера, са разположени на 10 000 дка земя със средна цена от 1100 лв./дка при средно годишен оборот на сделки с нея от 2,5%, ще получим 0,275 млн.лв./год., което е минималната стойност на този пазар. Сега малките и средните стопанства са разположени предимно в урбанизираните територии на селските райони, а големите стопанства и извън тях, поради което за последните ще приемем по-ниските цени - Таблица 1. Отчитайки данните от Таблица 1, както и факта, че официалната статистика не обхваща всички пчелини, респективно и тяхната площ, то пазара на земя в сектора е над 0,4 млн. лв. год.

Освен земя за разполагане на кошерите, пчеларските стопанства се нуждаят и от такава за осъществяването на други дейности в самия сектор или генерирани от него. Всеки кошер изисква поне един квадратен метър застроена площ за склад на пчелния инвентар и помещения за добив и складиране на пчелни продукти (мед, восък, прополис и др.) - например на 100 кошера са необходими 100 m². Осъществяването на директни продажби и развитието на апитуризм изискват допълнителни площи в урбанизираните

селски и др. райони. Големите стопанства имат нужда от допълнителна площ за специализирана преработвателна и търговска база за инвентар, техника, амбалаж и др., поради което пазара на земя в сектора достига 0,5 млн. лв. год.

Таблица 1

Поземлени пазари в българското пчеларство

Стопанства, бр. кошери	Стопанства, бр.	Стопанство, дка	Цена, лв./дка	Пазар, млн. лв.	Оборот, млн. лв./год.
1-9	2 440	-	-	-	-
10-49	5 678	0,250	3000	4,26	0,11
50-149	4 093	1	2000	8,19	0,20
над 150	1 560	1,5	1100	2,57	0,06
Общо:	13 771			15,02	0,38

Трудови пазари в българското пчеларство

Приемайки, че едно стопанство от 200 кошера осигурява целодневна заетост на един работник, то националният сектор пчеларство при 1 000 000 кошера, ще осигурява целогодишна заетост на 5 000 души. При средна производителност на труда от 7,32 лв./час в тези професионални стопанства, което съответства на 1220 лв./месец (при минимална работна заплата от 610 лв./месец за 2020 г.), ще имаме трудови пазари в сектор пчеларство за 73,2 млн.лв./година (5000x1220x12). Реалните трудови пазари са различни от дадения пример, защото една част са по-големи, а голяма част от пчелините са по-малки и пчеларите работят в тях на непълен работен ден с по-ниска производителност на труда, респективно и с по-ниско месечно възнаграждение.

По-големите стопанства имат по-добри възможности за специализация, внедряване на промишлени технологии, механизирани на основните производствени процеси, и въвеждане на подходящи форми на организация на производството и труда, в резултат на което постигат и по-висока производителност на труда, респективно и по-високи доходи. При сега съществуващата медоносна и материално-техническа база на българското пчеларство минималният брой на обслужваните пчелни семейства от един пчелар за осигуряване на целогодишна заетост е 150 кошера, дори и когато пчеларите работят в екип, което по принцип позволява по-добро планиране, организиране, ръководене и контрол на производството и реализацията на произведената продукция.

Както посочихме официалната статистика отчита 876,6 хил. броя регистрирани пчелни семейства и 13 771 пчелни стопанства, от които в 2 440 се отглеждат от 1 до 9 бр. пчелни семейства (17,72%), в 5 678 се отглеждат от 10 до 49 бр. пчелни семейства

(41,23%), в 4 093 се отглеждат от 50 до 149 бр. пчелни семейства (29,72%) и в 1 560 се отглеждат над 150 бр. пчелни семейства (11,33%). Приемайки, че големите стопанства с над 150 кошера постигат средна производителност на труда от 7,32 лв./час, т.е. 1220 лв./месец, средните стопанства (50-149 кошера) около 50% от нея, малките стопанства (10-49 кошера) около 25% от нея и микро стопанствата около 5% от нея, ще имаме трудови пазари в националния сектор пчеларство за над 75 млн. лв./година – Таблица 2.

Таблица 2

Трудови пазари в българското пчеларство

Стопанства, Кошери	Стопанства, бр.	Производителност на труда, лв./час	Доход, лв./месец	Доход, млн. лв./год.
1-9	2 440	0,37	61	1,79
10-49	5 678	1,83	305	20,78
50-149	4 093	3,66	610	29,96
над 150	1 560	7,32	1220	22,83
Общо:	13 771			75,35

Реалните трудови пазари в българското пчеларство са по-големи от определените в Таблица 2, защото официалната статистика не обхваща над 123 хил. кошера (1000000-876600), които не са регистрирани, което прави над 600 стопанства с 200 кошера. Последните формират трудови пазари в сектор пчеларство за 8,8 млн.лв./год. (600x1220x12). Тъй като основната част от нерегистрираните стопанства са микро и малки можем да приемем, че те постигат значително по-ниска производителност на труда - около 20% от тази в големите стопанства, което е 1,8 млн.лв./год. т.е. трудовите пазари в сектора са над 77,2 млн.лв./год. Пчеларството създава заетост и в много други дейности свързани пряко с него - средства за производство, занаяти, туризъм, търговия и др. услуги.

Пазари на земя, труд и капитал – тенденции

Пазарите на земя и труд в българското пчеларство са пазари за милиони. Те не само се намират в растеж, но имат значителен потенциал, който все още не е усвоен, предвид бурното развитие на зелената икономика, прецизното и биологичното земеделие и пчеларство през последното десетилетие. Техните цени непрекъснато и устойчиво ще нарастват. Средната пазарна цена на земеделската земя в България през периода 2010 - 2020 г. нараства от 279 лв./дка до 1100 лв./дка в края на периода (www.nsi.bg, 2021). През

този период минималното заплащане в националната икономика нараства от 1,42 лв./час до 3,66 лв./час (<https://kik-info.com>, 2020). Предвид процесите на конвергенция като страна членка на ЕС, с едни от най-ниските цени в ЕС, те ще продължат да нарастват по-динамично и устойчиво.

Силно влияние върху поземлените и трудовите пазари в пчеларството имат финансовите пазари, които са един от генераторите на техния растеж. Позитивното развитие на финансовите пазари в националното пчеларство от над 21 млн. лв./год (Lyubenov L. A. Lyubanova. I. Hristakov, 2021) стимулира и растежа на поземлените и трудовите пазари. Развитието на зелената икономика, биологичното и прецизното пчеларство формират нови сектори и пазари, които са двигател за развитие и растеж на факторните пазар в пчеларството - земя, труд и капитал. Тенденциите на развитие на пазарите на опрашване и апи-туризъм, които са с голям и все още неусвоен потенциал, ще стимулират развитието на всички факторни пазари в пчеларството.

Тенденциите на развитие на ЕС, респективно и на неговите страни-членки към екологизиране и устойчиво субсидиране на агроекологични дейности, стимулират развитието на пчеларството. Те ще повишават субсидиите за опрашителна дейност на пчелите, респективно и субсидирането на сектор пчеларство. Откриването на нови приложения на пчелните продукти и разработването на нови технологии за производство и реализация, ще повишават търсенето на фактори (земя, труд и капитал) и средства за производство (ветеринарно-медицински продукти, кошери, фуражи, техника, инвентар и др.) в пчеларството, респективно и техните цени. Налице са устойчиви тенденции на позитивно развитие на факторните пазари в националното пчеларство.

Изводи:

В резултат на проведеното проучване за пазарите на средства за производство в българското пчеларство, могат да се направят следните изводи:

✓ пазарите на земя в националното пчеларство са за над 0,5 млн. лв./год.), на труд за над 77,2 млн. лв./год.), т.е. формират съвместно факторни пазари в българското пчеларство за над 77,7 млн. лв./год.

✓ предходно на настоящото изследване на авторите установява, че финансовите пазари в националното пчеларство са за над 21 млн. лв./год., т.е. факторните пазари в българското пчеларство надхвърлят 98,7 млн. лв./год.

✓ пазарите на земя и труд в българското пчеларство ще продължат да нарастват плавно и устойчиво. Тенденциите им на развитие зависят от продуктите и др. пазари, вкл. и финансовите, които също ще продължат да нарастват устойчиво.

Използвана литература:

1. Аграрен доклад, 2020, Министерство на земеделието и горите, София.
2. Любенов Л. 2019. Международни и национални пазари на пчелни продукти, сп. Икономическа мисъл, София, кн. 1, ISSN 0013-2993.
3. Lyubenov, L. Lyubanova, A, Hristakov, I. (2021) Financial Issues and Funding in the Bulgarian Beekeeping Sector, Economic Archive, Svishtov, 1, pp. 45-59.
4. <https://kik-info.com/spravochnik/mrz.php>, 2020.
5. www.nsi.bg, 2021.

Информация за контакт с авторите:

Доц. д-р Любомир Любенов

Русенски университет „Ангел Кънчев“ - Русе

e-mail: LLyubenov@uni-ruse.bg

Гл. ас. д-р Анелия Любенова

Русенски университет „Ангел Кънчев“ - Русе

e-mail: ALyubanova@abv.bg

Гл. ас. д-р Ивайло Христов

Русенски университет „Ангел Кънчев“ - Русе

e-mail: IHristakov@uni-ruse.bg